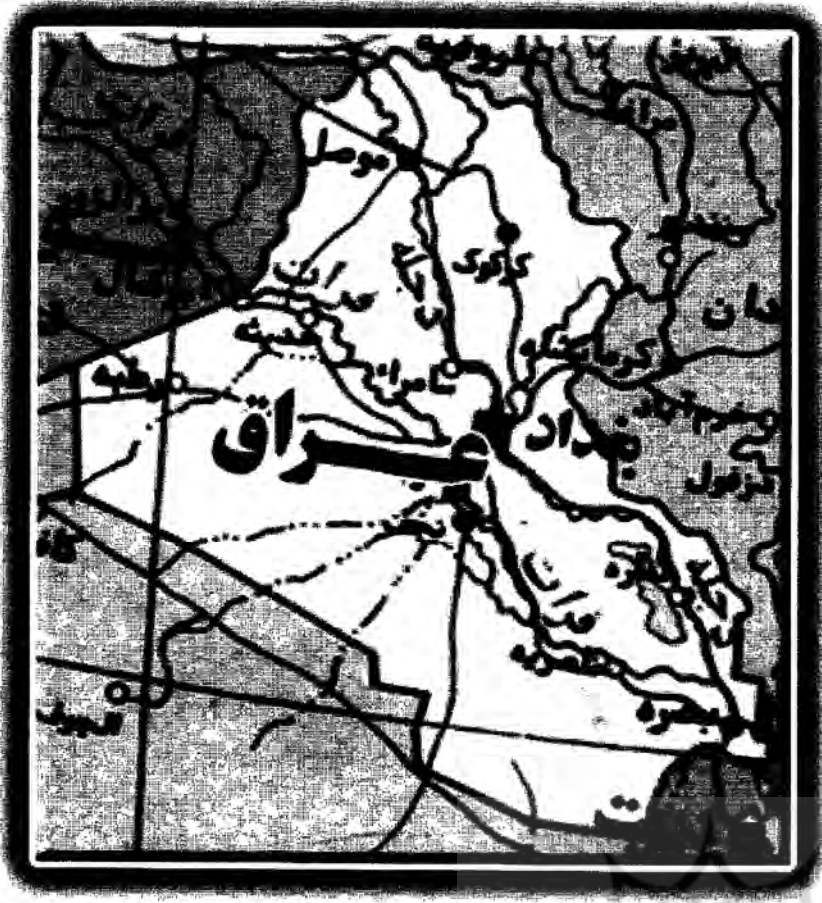

عراق

محمد عبدالعزیز دینوری

کشور عراق با تاریخی پرفراز و نشیب و اهمیت بسیار ژئوپلیتیکی در منطقه فوق العاده مهم خاورمیانه واقع شده است. طول مرزهای عراق با کویت ۲۴۰ کیلومتر و با عربستان ۸۰۸ کیلومتر است و این کشور ۵۸ کیلومتر بر کناره خلیج فارس ساحل دارد. عراق دارای هجده استان است که سه استان دموکراتیک، اربیل و سلیمانیه از سال ۱۹۷۲ به صورت خودمختار اداره می شوند.^(۱)

جغرافیای طبیعی

عراق در سرزمین بین النهرین واقع شده است که به علت وجود رودخانه‌ها و اراضی حاصلخیزی یکی از سکونت گاه‌های اولیه بشر بوده است.

عراق از نظر جغرافیایی دارای چهار منطقه اصلی است: کوهستان: در شمال عراق منطقه ای کوهستانی وجود دارد که جزئی از رشته کوه زاگرس به حساب می آید. قله‌هایی با ارتفاع زیاد در این منطقه واقع شده‌اند و در کوهپایه‌ها موقعیت مناسبی برای کشاورزی وجود دارد. کردستان عراق در همین منطقه واقع شده است.

رشته کوه دیگری در عراق وجود دارد که سنجار نام دارد و از غرب به سمت شرق کشیده شده است و جنگل‌های صنوبر و چراگاه‌های مهم، اطراف آنرا پوشانده است. یزیدیه‌ها در همین مناطق سکونت دارند.

ناحیه کوهستانی عراق بخشی از هلال خصیب است که در آن بیشتر غلات کشت می‌شود. بعضی از مناطق نفتی عراق در اطراف شهرهای موصل و کرکوک نیز در این ناحیه وجود دارند.

عراق با ۴۳۵۰۵۲ کیلومتر مربع مساحت در جنوب غرب آسیا و شمال غربی خلیج فارس واقع شده است. عراق از شمال با ترکیه و از شرق با ایران هم مرز است و از جنوب به کویت، عربستان و خلیج فارس منتهی می‌شود. در غرب با سوریه، اردن و عربستان مرز مشترک دارد.

جغرافیای سیاسی

مرز مشترک عراق با ایران ۱۴۵۸ کیلومتر طول دارد که از شمال کشور تا جنوب بصره امتداد دارد. شط العرب در جنوب، دو کشور را از هم جدا می‌کند به گونه‌ای که از سال ۱۹۳۶ تا سال ۱۹۷۵ مرز عراق تا کناره شرقی شط العرب تعیین شده بود و رودخانه شط العرب کاملاً در خاک عراق قرار داشت و این امر موجب نارضایتی ایران شده بود تا اینکه در قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، وسط رودخانه مرز مشترک دو کشور قرار گرفت و شط العرب میان ایران و عراق تقسیم گشت و این امر یکی از دلایل شعله‌ور شدن آتش جنگ میان دو کشور در سال ۱۳۵۹ شد.

طول مرزهای عراق با ترکیه ۳۳۱ کیلومتر و با سوریه ۶۰۵ کیلومتر است. شمال عراق همواره مورد منازعه این سه کشور بوده است. عراق ۱۳۴ کیلومتر مرز مشترک با اردن دارد که در بهار ۱۳۶۲ مرز نهایی اردن و عراق مشخص گردید که بر اساس آن ۵۰ کیلومتر از خاک عراق به اردن واگذار شد.

عراق ۱۳۴ کیلومتر مرز مشترک با اردن دارد که در بهار ۱۳۶۲ مرز نهایی اردن و عراق مشخص گردید که بر اساس آن ۵۰ کیلومتر از خاک عراق به اردن واگذار شد.

عراق ۱۳۴ کیلومتر مرز مشترک با اردن دارد که در بهار ۱۳۶۲ مرز نهایی اردن و عراق مشخص گردید که بر اساس آن ۵۰ کیلومتر از خاک عراق به اردن واگذار شد.

اقتصاد

کلیه زیرساختهای اقتصادی عراق طی جنگ های اول و دوم خلیج فارس و نیز در حمله اخیر امریکا و اشغال آن کشور از بین رفته اند و آنچه بیان خواهد شد به قبل از جنگ مربوط می شود.

نفت بزرگترین سرمایه عراق به شمار می رود و این کشور مقام دوم ذخایر نفتی را دارد. در اوایل دهه نود ۶۰ درصد تولید ناخالص ملی عراق را نفت تشکیل می داد که بعد از جنگ دوم خلیج، صادرات نفت عراق متوقف شد و عراق مقدار معینی نفت زیر نظر سازمان ملل و براساس برنامه نفت در مقابل غذا صادر می کرد. پس از اشغال این کشور توسط امریکا، صادرات نفت به وسیله خط لوله آغاز شد که با انفجارهای پی در پی لوله های نفت توسط نیروهای مقاومت، صادرات نفت به کندی صورت می گیرد. مراکز نفتی شمال عراق در غرب شهر کرکوک و در جنوب در نزدیکی مرزهای کویت واقع شده اند و پالایشگاه های نفت و صنایع وابسته به آن در نزدیکی شهرهای بصره، بیجی، کرکوک و بغداد بنا شده اند.

بیشترین صادرات نفت عراق از طریق خط لوله و در بنادر ترکیه و اردن صورت می گیرد. قطب دیگر اقتصاد عراق، کشاورزی است. مساحت زمین های کشاورزی در این کشور به ۳۷ میلیون هکتار می رسد که یک ششم مساحت کشور را در بر می گیرد. محصولات کشاورزی ۱۱ درصد تولید ناخالص ملی عراق را در سال ۱۹۸۹ تشکیل می داد.

دولت عراق از اواخر دهه پنجاه قرن گذشته میلادی، زمینهای کشاورزی را میان خانواده های کشاورز تقسیم کرد و به هر خانواده ده هکتار زمین داد تا مردم به خود کفایی برسند و حجم صادرات کشاورزی عراق افزایش یابد.

شصت درصد اراضی کشاورزی عراق با رودخانه ها و مراکز آبیاری فاصله دارند که دولت های گذشته برای آبیاری آن اقدام به حفر چاه کردند که تا سال ۱۹۹۰ میلادی ۱۶۱۵ حلقه چاه بدین منظور حفر شد.

مهم ترین فرآورده های کشاورزی عراق گندم، جو، برنج، انگور، سیب زمینی، ذرت، پنبه، علوفه و دانه های روغنی است.

خرما مهم ترین صادرات عراق بعد از نفت است و این امر عراق را بزرگترین صادر کننده خرما در جهان قرار داده است.

در عراق ۳۲ میلیون نخل خرما وجود دارد که متوسط برداشت سالیانه آن ۶۰۰ هزار تن است.

نخلستان های عراق بر کناره فرات از مرزهای سوریه آغاز تا جنوب بغداد و کناره های جنوبی دجله ادامه دارند و در ساحل شط العرب نیز نخلستانهای انبوهی وجود دارد. در سالهای ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰ ارزش صادرات خرماي عراق به ۷۵ میلیون دلار رسید.

زمینهای پست: در بخش مرکزی عراق و حد فاصل رودهای دجله و فرات، زمینهای پستی وجود دارد که در مناطق شمالی به آن «جزیره» و در مناطق جنوبی به آن «سواد العراق» گفته می شود و یک پنجم مساحت این کشور را در بر می گیرد.

این منطقه به صورت مستطیلی با طول ۶۵۰ کیلومتر و عرض ۲۵۰ کیلومتر از شمال غربی به طرف جنوب کشید شده است و از بین شهرهای سماوه و رمادی شروع می شود و تا دهانه خلیج ادامه دارد و از شرق به کوههای زاگرس و از غرب به بیابان شام منتهی می گردد. زمینهای پست بین دجله و فرات در شمال شهر سماوه خشک هستند که در آنها آبادهای کمتری دیده می شود. ولی زمینهای جنوبی که به طرف جنوب شرقی و تا دهانه خلیج فارس امتداد دارند دارای شبکه آبیاری هستند و از مراکز مهم کشاورزی به شمار می آیند و بعضی از چاههای نفت عراق در این ناحیه و بین شط العرب و کویت واقع شده اند.

دشتهای آبرفتی: در عراق مرکزی و جنوبی دشتی آبرفتی است که از سوبات رودهای دجله و فرات پدید آمده است.

رود دجله که ۱۸۵۰ کیلومتر طول دارد و از کوههای آناتولی در ترکیه سرچشمه می گیرد و در نزدیکی شهر فسخابور وارد عراق می شود. رودخانه های مهمی مانند زاب کوچک، زاب بزرگ، شط الاصم و دیالی به آن می ریزند که تا بغداد قابل کشتیرانی است.

رود فرات که ۲۳۵۰ کیلومتر طول دارد پس از طی نمودن ۳۴ کیلومتر در خاک ترکیه، وارد سوریه می شود و در منطقه بوکمال داخل عراق می شود.

دجله و فرات در جنوب عراق و در منطقه قرنه به هم می پیوندند و رودخانه شط العرب را به طول ۱۸۵ کیلومتر به وجود می آورند. در انتهای جنوب نیز به علت وجود دجله و فرات زمینهای باتلاقی وسیعی وجود دارد که به آنها «هور» گفته می شود. همچنین شاخه های از این دو رودخانه جدا می گردد که به آن شط می گویند مانند شط الهندیه و شط الحلة.

این زمینهای آبرفتی به علت استعداد کشاورزی، بنای سدها و نظام آبیاری، مرکز عمده کشاورزی عراق هستند که خرما، غلات، برنج، پنبه و سبزیجات از محصولات مهم آن است.

صحرا: مناطق غربی و جنوب غربی عراق را بیابانی وسیع فرا گرفته است که تا مرزهای سوریه و عربستان امتداد دارد. این منطقه پوشیده از تپه های سنگی و شن های روان است.

رودخانه های این ناحیه در اکثر اوقات سال خشک اند و در فصل بارندگی آب دارند و در این ناحیه تنها امکان دامداری است (۲). همچنین در ناحیه بیابانی عراق دره ها و پرتگاه هایی وجود دارد که نام «عراق» از آن گرفته شده است.

احزاب کرد در صدد بازگشت به عراق و بدست آوردن مالکیت اموال مصادره شده خود هستند.

زبان عربی و کردی طبق قانون اساسی موقت عراق زبانهای رسمی این کشور هستند که ۷۹ درصد مردم این کشور به زبان عربی، ۱۶ درصد به زبان کردی، ۲ درصد به زبان ترکی و حدود ۳ درصد به زبان فارسی تکلم می کنند، و عده اندکی نیز به زبان ارمنی سخن می گویند.

آموزش

پنجاه و هشت درصد افراد بالغ در عراق باسواد بوده اند که با توجه به اجرای برنامه های مبارزه با بی سوادی توسط دولتهای گذشته احتمال کثرت جمعیت باسواد وجود دارد.

عراق در سال ۱۹۹۵ میلادی چهار میلیون و ۴۶۴ هزار و ۲۰۷ نفر دانش آوز در مقاطع مختلف داشته است. در عراق هشت دانشگاه بزرگ وجود دارد که عبارتند از دانشگاه های بغداد، بصره، موصل، صلاح الدین در اربیل، مستنصریه و دانشگاه مهندسی صدام در بغداد و دانشگاه الرشید. دولت گذشته نیز سعی داشت دانشگاههایی در تکریت، کوفه، رمادی و دیوانیه ایجاد کند و نیز هجده دانشکده فنی در سراسر عراق بر پا بوده اند. نظام آموزشی عراق طی جنگ ها و خصوصاً حمله اخیر اشغالگران با مشکلات زیادی مواجه شده است، مراکز علمی زیادی توسط اشغالگران ویران شد و دانش آموزان و دانشجویان کثیری کشته شدند و در پی برخی سیاستهای حذف افراد نخبه بسیاری از دانشمندان و اساتید دانشگاه به قتل رسیده اند و یا به اتهام همکاری با حزب بعث از کار اخراج شده اند.

در عراق مراکز علوم دینی از دیرباز رواج داشته اند و امروز نیز مراکز علوم دینی اهل سنت و شیعه بر پا هستند، مانند: مدرسه اعظمیه و مدرسه شیخ عبدالکریم مدرس در بغداد، مدارس فلولجه و حوزه علمیه نجف.

عراق در ادوار تاریخ

کشور عراق در سرزمین باستانی بابل و بین النهرین واقع شده است. بین النهرین یا بلاد الرافدین سرزمینی تاریخی بین دجله و فرات است که گهواره تمدن و محل سکونت انسانهای اولیه و محل پیدایش کهن ترین تمدنهاست. سومری ها ۳۵۰۰ سال قبل از میلاد در بین النهرین ساکن بودند. آنها به پیشرفتهای درخشانی در زمان خود دست یافتند، حتی برای ارتباط با یکدیگر خط را اختراع کردند. قوانین حمورابی، باغ های معلق بابل، سلسله های آشور و عیلام از آن دوران بوده اند که عصر حمورابی یکی از درخشانترین ادوار تاریخ بابل و بین النهرین به شمار می رود^(۱).

چوب نیز از مهم ترین فرآورده های جنگلی عراق است. در عراق مراکز صنعتی مانند صنایع سیمان، فولاد، مونتاژ، بسته بندی، نساجی، پوشاک، کنسرو سازی و مواد غذایی وجود دارد.

بعد از حمله امریکا صنایع و اقتصاد عراق دچار خسارتهای زیاد شد و این کشور دوران جنگ را سپری می کند. کلیه قراردادهای بازسازی عراق با شرکتهای چند ملیتی غربی منعقد شده است که سعی در چپاول ثروتهای این کشور غنی دارند.

جمعیت

جمعیت عراق در آخرین سرشماری بالغ بر ۲۷۴۲۲/۰۰۰ نفر بوده است که با توجه به رشد ۳/۳ درصدی احتمال می رود در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۲۴/۳۷۰۰۰ نفر رسیده باشد.

میانگین جمعیت این کشور ۲۴/۲ نفر در کیلومتر مربع بوده است. متوسط عمر در عراق در سال ۱۹۹۴م ۵۷/۳ سال برای مردان و ۶۹/۴ سال برای زنان بوده است. که بر اثر حمله امریکا و تبعات آن به شدت پایین آمده است. جمعیت شهرهای عراق به خاطر مهاجرت روز افزون روستاییان بشدت افزایش یافته است به گونه ای که جمعیت شهری از ۲۴ درصد در سال ۱۸۶۷ به ۴۳ درصد در سال ۱۹۶۵ و ۶۱ درصد در ۱۹۷۵ و ۷۴ درصد در سال ۱۹۹۶ رسیده است، هم اکنون ۲۵/۴ درصد عراقی ها در روستاها زندگی می کنند.

علت مهاجرت یافتن کار و بروز جنگهای گوناگون بوده است از اینرو شهرهای پر جمعیتی پدید آمد: مانند بغداد با ۵۹۰۸۰۰۰ نفر، بصره با ۲ میلیون نفر و موصل با ۱/۶۵۰/۰۰۰ نفر اربیل با ۷۷۴/۰۰۰ نفر، سلیمانیه با ۹۳۶/۰۰۰ نفر و فلوجه که از روستایی کم جمعیت به شهری ۳۰۰/۰۰۰ هزار نفری تبدیل شده است.

عراق دارای ترکیب جمعیتی پیچیده ای است، شهروندان آن به اقوام و مذاهب گوناگونی وابسته اند و این امر باعث بروز بحرانهای متعدد در عراق شده است.

عرب ها ۷۷/۱ درصد جمعیت عراق را تشکیل می دهند و در مناطق مرکزی، جنوبی و برخی بخشهای شمالی سکونت دارد که به اهل سنت و شیعیان تقسیم می شوند.

کردها ۱۹ درصد جمعیت این کشور را تشکیل می دهند و در مناطق کوهستانی شمال مانند استانهای دهوک، اربیل، سلیمانیه و تامیم زندگی می کنند و اکثرشان پیرو مذهب اهل سنت هستند و گروه اندکی موسوم به کردهای فیلی شیعه اند. ترکمان ها، آشوریها و یزیدیها حدود ۴ درصد جمعیت عراق را تشکیل می دهند که ترکمان ها مسلمان و غالباً سنی مذهب اند و آشوریها مسیحی اند.

مسلمانان ۹۷ درصد جمعیت و مسیحیان و یهودیان ۳ درصد جمعیت عراق را تشکیل می دهند و عده ای از یهود عراق که به فلسطین مهاجرت کرده بودند با حمایت اشغالگران، اسرائیل و برخی

ماه محرم سال ۶۵۶ هجری با دویست هزار سرباز به بغداد رسید و شهر را از شرق و غرب محاصره کرد.

سرانجام هلاکو با همکاری وزیرش خواجه نصیر طوسی، و محمد بن علقمی وزیر خائن خلیفه عباسی به بغداد یورش برد. آنان مردم شهر را قتل عام کردند، زنان، کودکان و سالخوردهگان را نیز از دم تیغ گذراندند و جنایات زیادی مرتکب شدند. اموال مردم، خزانه‌ها و کتابخانه‌ها را غارت کردند. در مساجد و مدارس دست به جنایت زدند. علماء، مشایخ، حفاظ و خطیبان را کشتند به طوری که تا چندین ماه مساجد و مدارس بغداد ویران و تعطیل بودند.

روز چهارشنبه ۱۴ صفر ۶۵۶ مستعصم بالله خلیفه وقت را به طرز فجیعی کشتند. زنان بنی عباس را به اسارت گرفتند و خاندان خلافت را سر بریدند. مغولان و همراهان آنها تا چهل روز به جنایات خود ادامه دادند.

اجساد کشتگان سر به سر در شهر رها شده بود و گروه اندکی شامل یهود، نصاری، تجار و کسانی که به خانه ابن علقمی پناه آورده بودند نجات یافتند و به سبب کشتار اهل بغداد بیماری و با در عراق و شام شیوع پیدا کرد. مؤرخ بزرگ علامه ابن کثیر می‌گوید: تعداد کشتگان بین هشتصد هزار تا یک میلیون و هشتصد هزار نفر بود. آنها سعی در نابودی اسلام و مسلمین داشتند ولی با همه آن جنایاتی که مرتکب شدند باز هم خداوند اسلام را حفاظت نمود^(۱).

صفویه و عثمانی‌ها

شاه اسماعیل صفوی در سال ۹۱۴ هجری بغداد را اشغال کرد که پس از جنگ چالدارن و در ۲۴ جمادی الاخری ۹۴۱ سلطان سلیمان قانونی بغداد را تصرف کرد. او چهار ماه در بغداد ماند و امور داخلی آن را سامان بخشید^(۲).

بکر پاشا رئیس شرطه عثمانی در بغداد در سال ۱۰۳۲ دست به شورش زد و با هم پیمانی شاه عباس صفوی شهر را در شوال همان سال محاصره کرد و شاه عباس و درویش محمد پسر بکر پاشا بغداد را اشغال کردند.

پس از اشغال بغداد از سوی شاه، سنی‌های بغداد و از آن جمله قاضی بغداد و واعظ مسجد بزرگ شهر و شیخ را کشتند، شهر غارت شد و همزمان با آن آرامگاه ابوحنیفه و شیخ عبدالقادر گیلانی غارت و تخریب گشت^(۳).

عثمانی‌ها پس از چندین بار محاصره بغداد سرانجام در زمان سلطان مراد آن شهر را در ۱۸ شعبان ۱۰۴۸ فتح نمودند. سلطان مراد پس از تصرف بغداد آرامگاه امام اعظم و شیخ عبدالقادر و نیز قلعه را تعمیر کرد^(۴).

در سال ۵۳۹ قبل از میلاد هخامنشی‌ها بر بین‌النهرین استیلا یافتند و اسکندر در سال ۳۳۱ قبل از میلاد این سرزمین را اشغال نمود. در سال ۲۲۷ میلادی ساسانی‌ها بین‌النهرین را به تصرف در آوردند، طاق کسری، ایوان مدائن و شهر تیسفون از آثار به جا مانده از دوران ساسانیان هستند. همزمان با حکومت ساسانیان، امارت عربی حیره در آن سوی فرات تشکیل شد که هم پیمان ساسانیان بود^(۵).

ورود اسلام به عراق

پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم در دوران سلطنت خسرو پرویز که عراق جزو قلمرو آن بود در نامه‌ای او را به اسلام دعوت کرد ولی او با غرور نامه رسول خدا صلی الله علیه و سلم را پاره کرد و قاصدش را کشت. پیامبر صلی الله علیه و سلم برای از بین رفتن سلطنت خسرو پرویز دعا نمود که بر اثر دعا و طبق پیش بینی ایشان بعد از مرگ خسرو پرویز بحران سلطنت ساسانیان را فرا گرفت و حکومت آنها رو به ضعف گذشت^(۶).

سرانجام در زمان خلافت حضرت عمر (رض) سپاه اسلام در سال ۱۶ هجری به فرماندهی سعد بن ابی وقاص (رض) لشکر ساسانی را در جنگ قادسیه شکست سختی داد و مدائن را نیز فتح کرد^(۷).

با فتح عراق به دستور حضرت عمر (رض) شهرهای کوفه و بصره بنا شدند و بسیاری از بزرگان صحابه از آن جمله عبدالله بن مسعود به عراق مهاجرت نمودند و عراق از آن روز مهد علوم نبوی گشت. اشخاصی مانند علقمه، ابراهیم نخعی، حسن بصری علوم صحابه و پیامبر را به نسل‌های بعدی منتقل کردند و با پدید آمدن خلافت عباسی و شکل‌گیری بیت‌الحکمه و نظامیه^(۸) در ادوار بعدی، شهرت عراق سراسر جهان را فرا گرفت. ابو جعفر منصور در سال ۱۴۵ هجری بغداد را بنا کرد و نام دارالسلام را بر آن نهاد^(۸).

عراق مسکن و مدفن بسیاری از صحابه، تابعین، فقها، محدثین، مصلحین و بزرگان بوده است و از چهار امام اهل سنت سه نفر ایشان در عراق به تعلیم و تعلم پرداخته‌اند.

از میان صحابه (رض) مدفن سیدنا علی، حدیفه بن یمان، سلمان فارسی، جابر بن عبدالله، طلحه، زبیر و حسین بن علی رضی الله عنهم در عراق است. از ائمه ابوحنیفه^(۹) و احمد بن حنبل و بزرگانی مانند سری سقطی، جنید، عبدالقادر جیلانی و امام ابویوسف در عراق دفن شده‌اند.

سقوط بغداد

جهان اسلام در قرن هفتم از تهاجم وحشیانه مغولان رنج می‌برد؛ آنها به هر جا می‌رسیدند دست به ویرانی، تباهی و قتل و غارت می‌زدند و از هیچ جنایتی دریغ نمی‌کردند. هلاکو خان در دوازدهم

انقلاب ۱۹۲۰ میلادی

در این سال همه اقوام و قشرهای مختلف مردم عراق به قیام علیه انگلیس برخاستند و ملی گرایی سراسر این کشور فرا گرفت. از شمال تا جنوب و در هر جای عراق به نیروهای انگلیسی حمله شد و تظاهرات عظیمی برپا گردید.

استعمارگران در مقابل انقلاب عاجز ماندند و نیروی بیشتری را از مستعمره هند تقاضا کردند و سرانجام پس از شش ماه و دادن خسارتهای جانی و مادی انقلاب را فرو نشانند. در این مبارزات ۴۲۶ نیروی انگلیسی کشته، ۱۲۲۸ نفر مجروح و ۱۶۵ نفر مفقود شدند، و خسارتهای مادی بالغ بر ۲۰ میلیون لیره استرلینگ بر آورده شد. عراقی ها نیز هشت هزار نفر کشته در راه آزادی دادند. انگلیس بعد از انقلاب فوراً اولین دولت موقت عراق را به ریاست عبدالرحمن کیلانی تشکیل داد و افرادی مانند طالب النقیب و امیر فیصل را برای به دست گرفتن نظام پادشاهی نامزد کرد^(۴).

نظام پادشاهی

دولت موقت فعالیتهای انتخاباتی فیصل را به عهده گرفت و او به مناطق مختلف سفر و با مردم دیدار کرد و سرانجام در انتخاباتی تشریفاتی که اشغالگران و مدعیان دروغین آزادی آنرا برپا می کنند و فیصل با ۹۶ درصد آرا به عنوان پادشاه عراق انتخاب شد و در سال ۱۹۲۲ تاجگذاری کرد.

پادشاهی فیصل و دولت عبدالرحمن کیلانی با مشکلات داخلی ای مانند درگیری با کردها و آشوری ها و اختلافات سنی و شیعه مواجه بود و این ناهمگونی قومی و مذهبی در عراق بزرگترین مشکل عراق طی قرن ها بوده است و اکثر بحران ها و مشکلات عراق از آن سرچشمه می گیرد به طوری که انقلاب ۱۹۲۰ بانود رهبریت واحد و عدم مشارکت گروهی از ملت عراق مواجه بود.

در دهه بیست قرن گذشته مستشاران بریتانیایی بر ارتش، سیاست خارجی، اقتصاد و نفت عراق مسلط بودند ولی عراقی ها استقلال می خواستند و سرانجام در سال ۱۹۳۲ قیمومیت انگلیس بر عراق پایان یافت و این کشور به استقلال رسید.

ملک فیصل به توازن قوای سیاسی عراق پرداخت تا جوامع قومی و مذهبی عراق را متحد کند ولی موفق نشد و در سال ۱۹۳۳ درگذشت و پسرش غازی به جانشینی وی انتخاب شد. غازی پادشاهی ضعیف بود که در دوره حکومت وی درگیرهای داخلی اوج گرفت و گروه های مخالف حضور انگلیس در ارتش به قدرت رسیدند. او در سال ۱۹۳۶ در حادثه رانندگی کشته شد و پسر چهار ساله اش فیصل دوم به پادشاهی رسید و به علت پایین بودن سن او، دایی اش امیر عبدالاله عهده دار حکومت شد.

طبق معاهده ارزروم، ایران در سال ۱۸۴۷ مالکیت عثمانی بر بغداد را پذیرفت. در اواخر دوره عثمانی، حکومت ملوک الطوائفی در عراق حاکم بود و حکام محلی طبق فرمان حکومت عثمانی در مناطق مختلف عراق به قدرت می رسیدند، مانند: خاندان جلیلی در موصل و بابان در سلیمانیه.

استعمار بریتانیا

عراق به خاطر اهمیت فوق العاده اش مورد توجه استعمارگران بود، انگلیس در اواخر قرن شانزدهم میلادی به بهانه هایی نظیر تجارت و جهانگردی در عراق نفوذ کرد. در سال ۱۰۵۳ هـ. / ۱۶۴۳ م. نمایندگی کمپانی هند شرقی در بصره آغاز به کار کرد. تا شروع جنگ جهانی اول انگلیسی ها به طور غیر مستقیم در امور عراق دخالت می کردند.

در دوران ضعف عثمانی ها بعضی از والیان عراق با توصیه سفیر بریتانیا در آستانه (استانبول) و کنسول آن کشور در بصره تعیین می شدند. استعمارگران از قدرت یافتن رقبای خود در عراق می هراسیدند، از اینرو بریتانیا با برنامه احداث راه آهن بغداد - برلین توسط آلمانها مخالفت کرد و مانع اجرای آن شد.

با آغاز جنگ جهانی اول و اتحاد عثمانی با آلمان، انگلیس بهانه های لازم را برای اشغال عراق به دست آورد. ارتش انگلیس به فرماندهی ژنرال دیلامین در نوامبر ۱۹۱۴ بصره را تصرف کرد و به ترتیب العماره در ۳ ژوئن ۱۹۱۵ و ناصریه در ۲۰ ژوئیه ۱۹۱۵ اشغال شدند. در کورت جنگ سختی میان عثمانی ها و نیروهای انگلیسی روی داد و منجر به شکست استعمارگران شد، ولی آنها دوباره به تجدید قوا پرداختند و در ۱۱ مارس ۱۹۱۷ بغداد را اشغال کردند.

هنگام اشغال بغداد استعمارگران همان شعاری را سر دادند که امروزه نوادگان آنها یعنی بوش و بلر سر می دهند؛ انگلیسیها اعلام کردند ما برای آزاد کردن شما از سلطه عثمانی آمدیم و نام آزادی را بر جنایاتی که تا هنوز ارتکاب آن ادامه دارد، نهادند.

آنها شهرهای سامرا، الرمادی و موصل را یکی پس از دیگری اشغال کردند و در عراق قوانین مستعمره هند را وضع کردند و با مردم مانند دشمن رفتار می کردند و بسیاری از سران عشایر و فرماندهان عرب را به هند، سیلان و مصر تبعید کردند. مردم عراق که از رفتار استعمار انگلیس نگران بودند، جمعیتها و سازمان های استقلال طلب را تشکیل دادند و گروهی از افسران عراقی با ارسال یادداشتی خواستار حکومت در عراق شدند ولی جوبایی از بریتانیا نگرفتند و «پیمان سان ریمو» چهره اصلی استعمار را آشکار ساخت که بر اساس آن عراق تحت قیمومیت بریتانیا در آمد.

سیاستهای اقتصادی سوسیالیستی حمایت می کرد و روابط نزدیکی با شوروی داشت. نفت عراق در سال ۱۹۷۳ ملی اعلام شد و دولت توانست با بالا رفتن قیمتها به سود سرشاری برسد. در سال ۱۹۷۰ بکر و رهبران کرد در مورد تقسیم قدرت و اعطای خودمختاری به توافق رسیدند و قرار شد معاونت ریاست جمهوری به کردها واگذار شود ولی دولت در سال ۱۹۷۴ در آن تغییراتی آورد و این باعث شعله ور شدن آتش جنگ در شمال عراق شد که یک سال بعد دولت توانست شورش کردها را سرکوب نماید و اعلام آتش بس کند، ولی این جنگ تا سال ۱۹۹۱ و حمله امریکا ادامه داشت.

بکر در سال ۱۹۷۹ از قدرت کناره گرفت و صدام حسین به قدرت رسید. صدام در سال ۱۹۸۰ علیه ایران وارد جنگ شد و گمان می کرد با تضعیف حکومت ایران در دوران انقلاب بتواند قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر را ملغی اعلام کند.

جنگ ایران و عراق هشت سال به طول انجامید و صدها هزار نفر از طرفین کشته شدند و خسارتهای مادی بسیاری از آن به جا ماند. سرانجام دو کشور در آگوست ۱۹۸۸ اعلام آتش بس نمودند.^(۱۶)

جنگ دوم خلیج فارس

ساعت دو با مبادا پنجشنبه ۲ آگوست ۱۹۹۰، صدها تانک و نفربر عراقی با هزاران سرباز به کشور کوچک و ثروتمند کویت حمله بردند و در کمتر از ۲۴ ساعت آن را تصرف کردند.

کویت در زمان عثمانی ها جزو استان بصره بود که بعد از خروج آنان، از بصره جدا شد و همراه با عراق تحت قیمومیت انگلیس درآمد و در سال ۱۹۶۱ به استقلال رسید، ولی عراق همواره کویت را جزئی از خاک خود می دانست. از اینرو دو سال بعد آن را به رسمیت شناخت ولی اختلافات مرزی پایان نیافت.

صدام کویت را متهم کرد که سهمیه معین خود را در سازمان اوپک رعایت نمی کند و با صادرات زیاد باعث شده است تا قیمت نفت پایین بیاید. او همچنین کویت را به استخراج نفت از چاههای رمیله عراق متهم می ساخت. عراق بعد از شش روز کویت را استان نوزدهم خود اعلام کرد.

حمله عراق به کویت با واکنش های تند جهانی مواجه شد. شورای امنیت طی قطعنامه ای در ششم آگوست تحریم هایی علیه عراق را اعمال کرد و امریکان نیز نبردهایش را به خلیج فارس اعزام کرد و شورای امنیت هم در قطعنامه ای دیگر که در ۲۹ نوامبر ۱۹۹۰ به تصویب رسید به عراق مهلت داد تا ۱۵ ژانویه ۱۹۹۱ نبردهایش را از کویت بیرون کند ولی عراق در مقابل آن قطعنامه از خود مقاومت نشان داد و این باعث شد تا ائتلاف جهانی متشکل از ۳۹ کشور به رهبری امریکا با عملیاتی موسوم به طوفان صحرا به عراق حمله کرد.

در دوران جنگ جهانی دوم و طی سالهای ۱۹۴۰-۴۱ گروهی از افسران ارتش عراق با آلمان اتحاد بستند و علیه انگلیس وارد جنگ شدند که بعد از شکست به آلمان گریختند. در سال ۱۹۴۳ عراق با متفقین همراه شد و با آلمانی ها اعلان جنگ نمود.

در سالهای ۵۲-۱۹۵۱ دولت عراق قراردادهایی با شرکت های نفتی خارجی منعقد کرد که بر اساس آن ۵۰ درصد عواید نفت به عراق می رسید، و دولت این درآمدها را در ساختن مدارس، بیمارستان ها، راه و پروژه های آبرسانی مصرف می نمود.

ملک فیصل دوم در دوازده سالگی نفوذ زیادی در عراق کسب کرد و به همان موازات مخالفان دولت رشد سریعی یافتند، آنها که از ملی گرایان عرب بودند مخالف روابط غرب و عراق به شمار می آمدند و غرب رادشمن عرب ها می دانستند. در سال ۱۹۵۸ افسران ارتش با کودتای نظامی حکومت پادشاهی را برانداختند و ملک فیصل و امیر عبدالاله کشته شدند و در عراق حکومت جمهوری اعلام شد.^(۱۷)

نظام جمهوری

افسران کودتای شورای فرماندهی انقلاب را تشکیل دادند و این شورا قانون موقتی را تصویب کرد که بر اساس آن تنها پس از موافقت شورای فرماندهی کابینه تشکیل خواهد شد.

عبدالکریم قاسم فرمانده کودتا به ریاست جمهوری رسید و روابط عراق با غرب به تیرگی گرایید و دولت عراق به بلوک شرق روی آورد. قاسم برنامه های اصلاحات ارضی را اجرا کرد تا از شکاف میان ثروتمندان و فقرا کاسته شود.

در سال ۱۹۶۱ رهبران کرد خواستار خودمختاری در کردستان عراق شدند و سهمیه ای از درآمدهای نفتی را مطالبه کردند که با مخالفت قاسم مواجه شدند و این امر باعث آغاز درگیری های مسلحانه میان کردها و دولت عراق شد که تا سال ۱۹۶۴ ادامه داشت، و در این سال دو طرف اعلام آتش بس نمودند. در سال ۱۹۶۳ افسران ارتش و رؤسای حزب بعث طی کودتای نظامی دیگری قاسم را کشتند و حزب بعث به حکومت رسید و عبدالسلام عارف به عنوان رئیس جمهور تعیین شد و احمد حسن البکر پست نخست وزیری را به دست گرفت. در اواخر این سال عارف با کمک ارتش حزب بعث را از حکومت بیرون راند و تا سال ۱۹۶۶ بر مسند ریاست جمهوری باقی ماند و در این سال در حادثه سقوط هواپیمایش در جنوب عراق کشته شد، و برادرش عبدالرحمان عارف جانشین شد. حاکمان خانواده عارف سیاستهای اقتصادی سوسیالیستی را اجرا می کردند. در سال ۱۹۶۸ احمد حسن البکر با کمک حزب بعث حکومت عارف را سرنگون کرد و حزب بعث به قدرت بازگشت. دو سال بعد حزب بعث طی قانونی تسلط خود را بر حکومت حتمی کرد. بکر نیز از

آنها با ۶۷۰ هزار نیرو، ۳۵۰۰ تانک و نفربر و ۱۸۰۰ جنگنده عراق را آماج حملات خود قرار دادند. این حملات طی دو مرحله انجام گرفت که در مرحله اول نیروی هوایی ائتلاف، پدافند عراق و تأسیسات زیربنایی و نظامی عراق را منهدم کرد و نیروی هوایی آن را از بین برد و در مرحله دوم با حمله زمینی عراقی ها را از کویت بیرون راند و عراق تنها چند موشک به سوی اسرائیل و شیخ نشین های خلیج شلیک کرد.

این جنگ که پنج هفته به طول انجامید در آن کلیه تأسیسات زیربنایی و نظامی عراق از بین رفت و حدود ۱۰۰ هزار سرباز عراقی کشته شد.

در ۲۸ فوریه جنگ خاتمه یافت و عراق در ۶ آوریل ۱۹۹۱ جبران خسارتهای ناشی از حمله به کویت را پذیرفت و پنج روز بعد شورای امنیت خاتمه جنگ را اعلام نمود و عراق را به جبران خسارتهای وارده به کویت و نابودی سلاح های کشتار جمعی متعهد کرد که در صورت عدم همکاری تحریم هایی علیه آن کشور وضع خواهد شد. بازرسان سازمان ملل بعد از مدتی وارد عراق شدند و از مراکز نظامی عراق بازدید کردند و این بازدیدها تا شروع حمله اخیر امریکا به آن کشور ادامه داشت. آنها نتوانستند وجود سلاح های کشتار جمعی در عراق را اثبات کنند.

بعد از تضعیف دولت مرکزی عراق در دهه نود، شمال و جنوب آن کشور شاهد شورش کردها و شیعیان بود و با یورش ارتش به مناطق مذکور بسیاری از عراقی ها به کشورهای همجوار گریختند و کردها توانستند با حمایت غرب دولت خودمختار در کردستان عراق تشکیل دهند و امریکا برای حمایت از مخالفان پرواز هواپیماهای عراقی را در شمال و جنوب کشور ممنوع کرد.

با اعمال تحریم ها علیه عراق، آن کشور به شدت آسیب دید و با بحران اقتصادی مواجه شد به طوری که هزاران کودک عراقی در دوران تحریم ها به خاطر سوء تغذیه جان باختند. با وخیم شدن اوضاع اقتصادی عراق، سازمان ملل با فروش نفت عراق در برابر غذا موافقت کرد که درآمد حاصله از آن برای خرید مواد غذایی، دارو و جبران بخشی از خسارتهای کویت مصرف می شد.

شورای امنیت طی قطعنامه ای در ماه می ۱۹۹۳ دستور تعیین مرزهای عراق و کویت را داد که براساس آن عراق مالکیت یازده چاه نفت را به کویت برگرداند و در نوامبر ۱۹۹۴ استقلال کویت را به رسمیت شناخت.

اشغال و استعمار امریکا

با وجود بازرسی های مداوم توسط بازرسان سازمان ملل و پیدا نشدن سلاح های کشتار جمعی در عراق، امریکا بر وجود چنین

سلاح هایی در عراق اصرار داشت و عراق را به حمایت از تروریسم تعریف شده از سوی امریکا متهم می کرد و این امر را بهانه ای برای حمله به عراق قرار داد.

اگر چه حمله به عراق با مخالفت های بسیاری مواجه شد و کشورهای نظیر فرانسه، آلمان، روسیه و چین مخالفت خود را اعلام کردند ولی امریکا و انگلیس بدون دریافت مجوز از سوی سازمان ملل در آخرین روز اسفند ۱۳۸۱ به عراق حمله کردند.

آنان در این حمله انواع سلاح ها را بر مردم عراق آزمودند و هزاران بمب کوچک و بزرگ بر ملت عراق ریختند و با خرید افسران ارتش و همکاری بسیاری از مخالفان رژیم عراق سرانجام توانستند در ۹ آوریل ۲۰۰۳ عراق را به تصرف خود در آورند.

با سقوط دولت عراق و بازگشت فراریان از غرب و کشورهای همسایه، برای عراق حاکمی امریکایی تعیین شد و شورای حکومت انتقالی تشکیل گشت که اعضای آن مخالفان حکومت صدام بودند. پس از پایان یافتن دوره حکومت انتقالی در اواخر ژوئن ۲۰۰۴ حکومت به عراقی ها تحویل داده شد و غازی عجلان الیاور پست ریاست جمهوری و ایاد علاوی منصب نخست وزیری را به عهده گرفتند.

در ۳۱ ژانویه ۲۰۰۵ انتخابات مجمع ملی در عراق تحت اشغال امریکا برگزار شد که براساس نتایج آن ائتلاف عراق متحد، ۴۸۱ درصد، ائتلاف کردها ۲۵ درصد، لیست علاوی ۱۳/۸ درصد، و طرفداران غازی الیاور ۷۳ درصد آرای را به دست آوردند.

مجمع ملی عراق مسئولیت تشکیل دولت و تدوین قانون اساسی کشور را بر عهده دارد. پس از سه ماه از برگزاری انتخابات دولت ابراهیم جعفری از مجمع ملی رأی اعتماد گرفت. دولتی که کابینه آن از ۲۰ عضو شیعه، ۹ عضو کرد، ۷ عضو عرب سنی و یک نفر مسیحی تشکیل شده است. قبل از آن جلال طالبانی به عنوان رئیس جمهور، ابراهیم جعفری نخست وزیر و حاجم الحسنی رئیس مجمع تعیین شده بودند.

امریکا در عراق تحت اشغال با مقاومت شدیدی از سوی مردم و خصوصاً اهل سنت مواجه است و مناطق شمالی و مرکزی عراق همواره شاهد حملات علیه نیروهای اشغالگر هست.

در میان اهل سنت عراق دو تشکل سیاسی - مذهبی وجود دارد که اولی هیئت علماء المسلمین است و بعد از اشغال عراق توسط گروهی از علمای سرشناس تشکیل شده است و کسانی مانند شیخ هاشم الکبسی و شیخ حارث سلیمان الضاری از رهبران آن هستند.

هیئت مخالف حضور اشغالگران است و خواستار تعیین جدول زمانی منظمی برای خروج نظامیان امریکا از عراق شده است و همچنین انتخابات مجمع ملی عراق را تحریم کرد و نبود امنیت،

بنابر نوشته دکتر سلیمان الظفیری استانهای نینوا، بادو و نیم میلیون نفر، صلاح الدین بادو میلیون نفر و الانبار با یک میلیون نفر مناطق پر جمعیت عربهای اهل سنت هستند و آنان بیش از نیمی از جمعیت شش میلیون نفری بغداد را تشکیل می دهند و در استانهای بابل، دیالی و بصره جوامع بزرگی از اهل سنت زندگی می کنند که جمعیت شان کمتر از یک میلیون نفر نیست. به علاوه کردها که اکثریت را در استانهای دهوک، سلیمانیه، اربیل و کرکوک تشکیل می دهند غالباً سنی مذهب اند.

با توجه به نقش عربهای اهل سنت در تاریخ آن کشور و اصالت و کثرت شان هر گونه حذف آنان از تشکیلات آینده عراق عواقب وخیمی در پی خواهد داشت و این کشور را دچار بحران جدی می نماید.

تشکیل حکومت در سایه اشغال و هجوم و وحشیانه به فلوجه را اسباب تحریم انتخابات اعلام نموده است.

هیئت علمای مسلمین نیز نتیجه انتخابات عراق را به علت آنکه تحت سیطره اشغالگران برگزار شده و خالی از تزویر و تقلب نیست و همه اقشار ملت عراق در آن شرکت نداشته اند، به رسمیت نمی شناسد و دولت منتخب مجمع ملی عراق را نیز قانونی نمی داند. هیئت علمای مسلمان، سرپرستی مساجد و اوقاف اهل سنت را به عهده دارد و در امور اجتماعی شرکت می جوید.

به گفته شیخ حارث الضاری بسیاری از مساجد اهل سنت پس از اشغال عراق توسط دیگران غصب شده اند که تعداد آنها در بغداد و جنوب کشور به ۳۰ باب می رسد. وی نیز از پاکسازی مذهبی در برخی از استانهای جنوبی خبر داده است. که در آن بسیاری از خانواده های اهل سنت در استانهای سماوه، ناصریه، واسط، دیوانیه و نجف از خانه هایشان اخراج شده اند. او اظهار امیدواری کرد که با همکاری شخصیت های برجسته شیعه این مشکلات بر طرف شود.^(۷)

دیگر تشکل سیاسی - مذهبی اهل سنت عراق، حزب اسلامی به رهبری محسن عبدالحمید است که در دهه هفتاد قرن گذشته میلادی به وجود آمد و پس از مخالفت رژیم بعث با آن به مبارزه مسلحانه علیه رژیم روی آورد. این حزب در شورای حکومت انتقالی و دولت موقت شرکت داشت و برای انتخابات مجمع ملی عراق لیستی ۲۷۵ نفری اعلام کرده بود که پس از تهاجم امریکا به فلوجه از شرکت در انتخابات انصراف داد. این تشکل اخیراً اعلام نموده است در تدوین قانون اساسی مشارکت می کند.

نیروها، احزاب و سازمان های اهل سنت عراق در دومین گردهمایی عمومی اهل سنت از تشکیل نیروی سیاسی جدیدی خبر دادند که کلیه نیروها، احزاب و سازمان های اهل سنت اعم از عرب، کرد و ترکمن را در بر می گیرد و هدف آن اتحاد اهل سنت و تنظیم مشارکشان به عنوان بزرگترین گروه مذهبی عراق در فرآیند سیاسی این کشور است.

عراق دارای ترکیب مذهبی پیچیده ای است و تاکنون آمار دقیقی از درصد شیعه و سنی در آن ارایه نشده است و آنچه در رسانه های عمومی اعلام می شود آماری تخمینی است که قابل اعتماد نیست و رسانه های غربی، اهل سنت را به علت مخالفت و مقاومت در برابر اشغال و انتساب رژیم گذشته به آن، اقلیتی کم جمعیت می نمایانند حال آنکه به گفته حارث سلیمان ضاری بعضی از استانهای عراق دارای ترکیب ۹۰ تا ۹۵ درصدی اهل سنت کرد و عرب هستند. همانگونه که در برخی از استانها همین ترکیب برای شیعیان وجود دارد و در برخی استانها نیز سنی و شیعه مختلط هستند و با احتساب کردها جمعیت اهل سنت اکثریت را در عراق تشکیل می دهد.

- ۱- الموسوعة العربية العالمية، مؤسسة أعمال الموسوعة للنشر و التوزيع، چاپ دوم، ریاض ۱۴۱۹ هـ.
- ۲- خاورمیانه، پتر بیونت، جردالد بلیک، مالکوم واگ استاف، معاونت فرهنگی آستان رضوی، مشهد، ۱۳۷۹، ص: ۴۲۲.
- ۳- تاریخ بابل، از تاسیس سلطنت تا غلبه ایرانیان، لئوناردو لینگ، رقیه بهزادی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی تهران ۱۳۷۸، ص: ۱۵۳.
- ۴- ایران در زمان ساسانیان، آرتور کریستین سن، رشید یاسمی، دنیا کتاب، تهران، ۱۳۷۹، ص: ۱۴۵.
- ۵- مسند امام احمد بن حنبل، مؤسسة الرسالة، بیروت ۱۴۲۰-۱۹۹۹، ج ۶۹۲، شماره حدیث، ۲۷۸۰.
- ۶- فتوح البلدان، ابوالحسن بلاذری، دار و مکتبه الهلال، بیروت ۱۹۸۸، ص: ۲۷۰ و ۳۳۷.
- ۷- تاریخ الاسلام، حسن ابراهیم حسن، مکتبه النهضة المصرية، قاهره، ۱۹۶۸، ج ۴۲۵/۴.
- ۸- تاریخ بغداد، خطیب بغدادی ابوبکر احمد بن علی، المکتبه السلفية، المدینة المنورة، ج ۶۶/۱.
- ۹- تاریخ الأعظمیة، مدینة الامام الاعظم ابی حنیفة النعمان، الخطاط ولید الاعظمی، دار البشائر الاسلامیة بیروت ۱۹۹۹-۱۴۲۰، ص: ۱۶.
- ۱۰- البداية و النهایة، ابوالفداء ابن کثیر دمشقی، دارالکتب العلمیة، بیروت ۱۹۸۷، ج ۷، جزء ۱۳، ص: ۲۱۳.
- ۱۱- تاریخ الدولة العلیة العثمانیة، محمد فرید بک المحامی، دارالنفائس، بیروت ۱۹۸۷، ص: ۲۲۳.
- ۱۲- تاریخ عثمانی، اوردنیر پروفیسور اسماعیل حقی، اوزون چارشی لی، ترجمه ایرج نوخت، مؤسسة کیهان تهران ۱۳۷۰، ج ۳، ص: ۱۸۴.
- ۱۳- همان منبع، ص: ۳۳۴.
- ۱۴- تاریخ العالم الاسلامی الحدیث و المعاصر، اسماعیل احمد یاغی، محمود شاکر، مکتبه العیبکان، ریاض ۲۰۰۱، ج ۱۸۷/۱.
- ۱۵- تاریخ العالم العربی المعاصر، اسماعیل احمد یاغی، مکتبه العیبکان، ریاض، ۲۰۰۱، ص: ۱۹۷.
- ۱۶- موسوعة العربية العالمية.
- ۱۷- مجلة البیان و سایت albayan-magziane.